

گردشگری روستایی به عنوان مدلی برای توسعه روستایی (مطالعه موردی شهرستان گرمسار)

اسماعیل ابراهیمی^۱

استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد پارس آباد مغان اردبیل، اردبیل، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۱۲/۰۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۰۸/۰۶

چکیده

گردشگری روستایی امروزه یکی از مردمی‌ترین اشکال گردشگری محسوب می‌شود. شرایط طبیعی، مورفولوژیکی، عناصر اقلیمی همراه با ساختار اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی محیط روستا اشکال گوناگون و متنوعی از روستاها را به وجود می‌آورند که هر کدام به لحاظ فیزیکی، تیپ معماری، نوع مسکن، الگوی سکونت، نوع معیشت، آداب و رسوم و سنت‌ها از یکدیگر متمایز می‌باشند. این وجه تمایز و وجوه مختلف روستاها خود خالق جاذبه‌های است که گردشگران روستایی را به بازدید از این مناطق علاقمند و آن‌ها را هر از گاهی به مسافرت به این مناطق وا می‌دارد. هدف این مقال بررسی گردشگری روستایی به عنوان مدلی برای توسعه روستایی؛ مطالعه موردی شهرستان گرمسار است. سؤال اصلی مقاله این است که گردشگری روستایی چه تأثیر بر توسعه روستایی به طور کلی و روستاهای شهرستان گرمسار به طور خاص دارد؟ نتایج این مقاله نشان می‌دهد که گردشگری روستایی یک روند دو سویه اقتصادی را در نواحی روستایی رقم می‌زند که دربرگیرنده یک رشد اقتصادی و تنوع فعالیت‌ها از یک سو و همچنین ایجاد اشتغال و درآمدزایی برای ساکنان روستایی از دیگر سو است. همچنین گردشگری روستایی مازاد نیروی انسانی را در روستا جذب نموده و همراه با آن می‌تواند یکی از فرصت‌های شکل‌گیری توسعه همه‌جانبه روستایی محسوب شود.

واژگان کلیدی: گردشگری روستایی، سمنان، گرمسار، توسعه روستایی.

۱- مقدمه

جمعیت روستایی جهان از معضل مهاجرت روستایی رنج می‌برد. طبق برآورد سازمان ملل، در سال ۲۰۱۴ جمعیت ایران رقمی معادل ۷۸ میلیون و ۴۷۰ هزار نفر بوده است که ۲۷/۱ درصد از آن در روستاها ساکن بوده‌اند. این رقم که معادل ۲۱ میلیون و ۳۰۱ هزار نفر است، نسبت به اوج جمعیت روستایی ایران در سال ۱۳۷۰ با جمعیت ۲۴ میلیون و ۶۱۳ هزار نفر افت شدیدی داشته است. افتی که با توجه به رشد کلی جمعیت، بسیار بیشتر از آنچه به نظر می‌رسد، بوده است. همچنین سازمان ملل متحد پیش‌بینی کرده است که ۵ میلیون و ۶۰ هزار نفر از جمعیت روستایی ایران تا سال ۲۰۵۰ کاهش می‌یابد که این معادل ۲۳/۸ درصد از جامعه روستایی کشور در بازه زمانی فوق است (Ebrahimpur, 2005: 90).

بررسی‌ها نشان می‌دهد که جمعیت روستایی ایران در سال ۲۰۱۴، بیشتر از جمعیت کل ۱۴۰ کشور دنیا از جمله کشورهایمانند رومانی، شیلی، بولیوی، سوئد، پاراگوئه، فنلاند، قزاقستان، نروژ، نیوزیلند و نیجر بوده است. همچنین جالب توجه است که جمعیت روستایی ایران تنها حدود ۲ میلیون نفر کمتر از جمعیت کل کشور استرالیاست؛ بنابراین این آمارها ضرورت توجه به جمعیت روستا نشین کشور و توجه و برنامه‌ریزی برای مشکلات آن‌ها را نشان می‌دهد (Asayesh, 2001: 780).

در جهان امروز، گردشگری، رویکرد گسترده‌ای به طبیعت‌گردی یا همان اکوتوریسم دارد؛ زیرا که انسان‌های خسته از زندگی ماشینی، همواره به دنبال گریزگاه‌هایی هستند که بتوانند اوقات فراغت خود را در فضاهایی دور از هیاهو و روزمرگی‌های زندگی مدرن بگذرانند و برای این افراد، طبیعت بهترین گذرگاه و پناهگاه به شمار می‌آید. محققان پیشنهادهای زیر را مطرح کرده‌اند:

- معرفی جاذبه‌های گردشگری روستاها در محیط اینترنت و رسانه‌های عمومی داخلی و خارجی؛
 - اطلاع‌رسانی و آموزش به ساکنان و گردشگران درباره اهمیت جاذبه‌های طبیعی در توسعه روستایی و لزوم توجه به حفظ آن؛
 - ایجاد کیوسک‌های راهنمایی گردشگران و در اختیار گذاشتن کیسه‌های زباله و ... برای فرهنگ سازی با هدف عدم تخلی هی زباله‌ها در جوار جاذب‌ها و مسیرهای دسترسی به آن‌ها؛
 - تنوع بخشی به فرصت‌های شغلی و منابع درآمدی در مناطق روستایی، به ویژه در بین جوانان به منظور کاهش فشار به منابع طبیعی پایه.
- جهان معاصر با شتابی غیر قابل تصور به سمت فشردگی هرچه بیشتر فضا - زمان پیش می‌رود که خود نشان از رویکرد سرمایه‌داری در سیطره همه جانبه بر فضاهای جغرافیایی دارد. فضا مندی امروز جهان برگرفته از یکسری جریان‌های است؛ که به شکل‌گیری فضای جریان‌ها در درون فضای جغرافیایی فرصت می‌دهند. فضای جریان‌ها با منطق شبکه‌ای خود با گذار از پوسته محدودیت‌های زمانی و مکانی، بازتولید فضا را در خدمت سرمایه‌داری سازمان نایافته قرار می‌دهند (Castells, 2001: 345). یک گونه از این جریان‌ها، جابجایی گردشگران مابین فضاهای جغرافیایی است. فضای جریان گردشگری در برگزیده تجارتي آزاد از ارزش قابل مبادله گردشگری در فضاهای جغرافیایی مختلف به عنوان مقاصد گردشگری است. جریان گردشگری در هم تنیدگی با سرمایه‌داری سازمان

نایافته، چرخه عظیمی را از اقتصاد سرمایه‌داری در تمامی فضاهاى جغرافیایی شکل داده است. بنا بر آمار بانک جهانی در سال ۲۰۰۰ تعداد گردشگران در سرتاسر جهان بالغ بر ۷۰۱ میلیون نفر بوده و از این جریان گردشگری در فضاهاى جغرافیایی مبلغی حدود ۴۷۵ میلیارد دلار وارد چرخه اقتصادی جهان شده است (Ismaili, 2003: 100).

در این میان روند گذار از مدرنیته به وضعیتی پسامدرن در عرصه‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی سبب آن شد که ساختار شکنی «خود ارجاعی‌های مدرن» در تمامی ابعاد شکل گیرد و در پیرامون این ساختار شکنی‌ها اشکال تازه‌ای از سبک مندی زندگی اجتماعی - اقتصادی را سبب شود. گردشگری نیز در این میان در چالش‌های پسامدرن در ساختار شکنی جنبه‌های کلاسیک خود گرفتار آمد و زمینه‌های شکل‌گیری جریان گردشگری کیفیتی در اقتصاد پسا صنعتی و پیرامون آن مهیا شد. این روند زمینه‌های تعامل فرهنگی را همراه با کاهش اثرات سوء زیست محیطی بین میزبان و گردشگری و محل گردشگری فراهم نمود. در این میان گردشگری روستای نیز به عنوان یک گردشگری کیفیتی به سبب عواملی چند همچون خستگی از محیط پرتلاطم شهری و شهرنشینی همراه با علاقه‌مندی به میراث فرهنگی، نگرانی‌های محیط زیست و شیوه زندگی سالم و امتناع از فرهنگ مصرف‌گرایی شکل گرفته و توسعه یافته است (Rukn al-Din eftekhari and gaderi, 2002: 23-40).

گردشگری روستایی در پردازش فضایی پسامدرن حاصل پیگیری بازپوست‌های ساختار شکنی گردشگری انبوه در الگوهای فضایی سه‌گانه است؛ که این فرصت را مهیا می‌کند روندی از نگرش پسا ساختاری توسعه در قالب جریان گردشگری در نواحی روستایی شکل گیرد. از این رو تبیین گردشگری روستایی بخصوص در چارچوب پساگردشگری انبوه و رویکردی از توسعه چند پارادایمی ضروری است (Rukn al-Din eftekhari and gaderi, 2002: 23-40).

گردشگری روستایی امروزه یکی از مردمی‌ترین اشکال گردشگری محسوب می‌شود. بر اساس گزارش سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (OECD) در ایالات متحده آمریکا در سال ۱۹۹۲ میلادی بیشتر از ۷۰ درصد جمعیت از انواع تفریحات روستایی برخوردار گردیده‌اند. این در حالی است که گردشگری روستایی یک روند دو سویه اقتصادی را در نواحی روستایی رقم می‌زند که می‌توان دربر گیرنده یک رشد اقتصادی و تنوع فعالیت‌ها از یک سو و همچنین ایجاد اشتغال و درآمدزایی برای ساکنان روستایی از دیگر سو باشد. گردشگری روستایی مزاد نیروی انسانی را در روستا جذب نموده و همراه با آن می‌تواند یکی از فرصت‌های شکل‌گیری توسعه همه جانبه روستایی محسوب شود (Saghaei, 1382: 2). گردشگری روستایی با قرار گرفته در دو سوی یک جریان گردشگری از یک سو نشان دهنده گردشگری با ویژگی‌هایی همچون انعطاف‌پذیری، ترکیب و سفارش محصولات گردشگری برای نیازهای انفرادی مصرف کنند بوده و از دیگر سو با توجه به ارزش‌ها و اثرات ناشی از این گونه گردشگری رویکردی مطرح در کنار دیگر گزینه‌های توسعه همه جانبه فضاهاى روستایی محسوب می‌گردد که می‌تواند در حمایت از سیاست‌های کشاورزی و حفظ محیط‌زیست ایفای نقش کند (Zanganeh Yazdani et al., 2009: 101-107).

گردشگری روستایی را می‌توان این گونه تعریف کرد: گردشگری روستایی عبارت است از فعالیت‌ها و گونه‌های مختلف گردشگری در محیط‌های مختلف روستایی و پیرامون آن‌ها که در بردارنده آثاری مثبت / منفی برای محیط

زیست روستا انسان/ طبیعی است. بدیهی است این چنین برداشتی از گردشگری روستایی می‌تواند زمینه‌های مختلف فعالیت‌های گردشگری چون سکونتگاه‌ها، رویدادها، جشنواره‌ها، ورزش‌ها و تفریحات گوناگون را در برگیرد که در محیط روستا شکل می‌گیرند. در این بین شرایط طبیعی، مورفولوژیکی، عناصر اقلیمی همراه با ساختار اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی محیط روستا اشکال گوناگون و متنوعی از روستاها را به وجود می‌آورند که هر کدام به لحاظ فیزیکی، تیپ معماری، نوع مسکن، الگوی سکونت، نوع معیشت، آداب و رسوم و سنت‌ها از یکدیگر متمایز می‌باشند. این وجه تمایز و وجوه مختلف روستاها خود خالق جاذبه‌های است که گردشگران روستایی را به بازدید از این مناطق علاقمند و آن‌ها را هر از گاهی به مسافرت به این مناطق وا می‌دارد (Zanganeh Yazdani et al., 2009: 101-107). گردشگری روستایی را می‌توان از دو منظر مختلف مورد توجه قرار داد از یک سو محیط‌های روستایی و پیرامون آن‌ها این فرصت را مهیا می‌کنند تا گردشگران فارغ از هیاهوی شهری و سیطره تکنولوژی در بطن سنتی روستا زمانی را به فراغت بگذرانند و از دیگر سو در کنار آن، اقتصاد روستایی وابسته به زمین می‌تواند راه‌های تنفس دیگری را تجربه کند. در این میان هرچند گردشگری راه‌حلی برای تمامی مشکلات نواحی روستایی محسوب نمی‌شود ولی یکی از شیوه‌های است که می‌تواند اثرات اقتصادی مهمی داشته باشد و به نوعی می‌تواند به کند شدن روند تخلیه سکونتگاه‌های روستایی و جریان مهاجرت جمعیت روستایی کمک کند. از دیگر آثار گردشگری روستایی مواردی است که در زیر بدان اشاره می‌شود:

۱- ایجاد اشتغال برای نیروی مازاد کار و ایجاد فعالیت‌ها برای کار مازاد

۲- تنوع اقتصاد روستایی در کنار دیگر بخش‌های اقتصادی

۳- بالا بردن سطوح درآمدی خانوارهای روستایی

۴- ایجاد تقاضا برای محصولات کشاورزی و دیگر محصولات حاصل از فرآوری کشاورزی (shadmani, 2003: 20-24)

به‌طور کلی گردشگری روستایی از یک سو قابلیت اقتصاد سرمایه‌داری را در تصرف فضاهای جدید و ادغام آن‌ها را در چرخه مصرف باز می‌نماید که در آن راهبرد کلایی شدن نواحی روستایی به عنوان بخشی از اقتصاد زیبا شناختی معاصر محسوب می‌گردد. از دیگر سو گردشگری روستایی نتیجه یک مفهوم فراگیر از گریزهای شهری است که در سیطره سرمایه‌داری رهیافت پساوردیسم را در عبور از نگرش تک محور در نواحی روستایی، در قالب کنش‌پذیری اقتصادی- اجتماعی که می‌تواند زمینه ساز درآمد و اشتغال باشد در تلفیق با صنعت زمین‌داری به اجرا می‌گذارد (Ismaili, 2003: 100).

۲- رویکرد نظری

در مورد توسعه گردشگری روستایی دیدگاه‌های متفاوتی وجود دارد. بعضی آن را بخشی از بازار گردشگری می‌شناسند و معتقدند می‌توان آن را با شکل‌های دیگر بازار گردشگری، مانند گردشگری در آفتاب، گردشگری در کنار دریا، گردشگری در سواحل ماسه‌ای مقایسه کرد. از جنبه دیگر، گردشگری روستایی به عنوان فلسفه‌ای برای توسعه روستایی مطرح گردیده است که این جنبه دارای سه دیدگاه مهم است.

از یک نگرش گردشگری به عنوان راهبردی برای توسعه روستایی است که انعکاس دهنده ویژگی محیط روستایی است. در مواردی نیز گردشگری را به عنوان ابزار و سیاستی برای باز ساخت اقتصاد روستایی می‌شناسند بعضی نیز گردشگری را به عنوان سیاست و ابزاری برای توسعه روستایی پایدار قلمداد کرده‌اند.

۲-۱- گردشگری روستایی به عنوان راهبردی برای توسعه روستایی

گردشگری روستایی راه حل کلی برای همه دردها و مسائل و مشکلات نواحی روستایی نیست، اما یکی از شیوه‌هایی است که ممکن است آثار اقتصادی مهمی داشته باشد و به نوعی می‌تواند به کند شدن روند تخلیه سکونتگاه‌های روستایی و کاهش مهاجرت جمعیت روستایی کمک کند. رشد گردشگری به عنوان راهبردی برای توسعه روستایی نسبتاً تفکر جدیدی است که سیاست‌گذاران محلی در جوامع روستایی به اهمیت این راهبرد پی برده‌اند، اما تجربه کافی برای اجرای آن ندارند. تعدادی از نویسندگان، نمونه تحقیقاتی را انجام داده‌اند در مورد اینکه چگونه صنعت گردشگری از حرکت باز می‌ماند یا ممکن است تأثیرات زیان‌آوری بر ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی داشته باشد. همچنین یک دیدگاه دیگر با این پیش‌زمینه فکری وجود دارد که گردشگری راه حل و علاج قطعی اقتصادی برای توسعه نواحی روستایی است. از طرف دیگر یک دیدگاه محتاطانه‌تر گردشگری را به عنوان فرایند برنامه‌ریزی یکپارچه که فرصت‌هایی را برای به حداقل رساندن مضرات و به حداکثر رساندن منافع توسعه معرفی می‌کند. در یک نگرش دیگر، گردشگری روستایی به عنوان موتور محرکه توسعه روستایی معرفی شده و دلایلی به شرح زیر نیز برای آن ارائه شده است (Rukn al-Din eftekhari and gaderi, 2002: 23-40).

الف) همانند هر فعالیت صادراتی که سازمان‌دهی شده و توسعه یافته، گردشگری نیز منبع شغل و درآمد به حساب می‌آید.

ب) گردشگری روستایی برخلاف سایر کالاها، خدمات و فراورده‌های کشاورزی مانند، غذا، تولیدات فعالیت ماهیگیری، پوشاک و نساجی، ساختمان سازی و کارهای عمومی، حمل و نقل و بیمه و غیره همانند مولدی برای تعداد زیادی از فعالیت‌های اقتصادی عمل می‌کند.

هرگز نباید فراموش کرد که گردشگری روستایی زنجیره‌ای از فعالیت‌های اقتصادی و خدماتی را به وجود می‌آورد و صرفاً مرحله‌ای ساده از فعالیت‌های اقتصادی نیست.

ج) گردشگری روستایی، نواحی روستایی یا پدیده‌های طبیعی را که هیچ‌گونه ارزش اسنادی ندارند مورد بهره‌برداری قرار می‌دهد و با استخراج منابع یا صنایعی مانند نفت و معدن برابری می‌کند (Ibid., 2002: 23-40).

د) گردشگری روستایی تقاضا برای صنایع دستی، هنرهای سنتی و فعالیت‌هایی را که نیاز به نیروی کار بیشتری دارند بالا می‌برد. این فعالیت‌ها همان فعالیت‌هایی است که در محیط روستا مورد نظر است. به همان اندازه‌ای که گردشگری روستایی، گردشگرانی را خارج از فضای اقتصاد روستا جذب می‌کند، جریان‌های برون‌زا، هزینه را به منطقه تزریق کرده و آثار ضریب تکاثری سنتی را نیز ترغیب می‌کند. از طرفی نظر به اینکه اکثر برنامه‌های توسعه روستایی، اولویت‌های زیر را مد نظر قرار می‌دهند:

- امنیت غذایی در برخی نقاط روستایی
- کاهش اشتغال ناقص در مناطق روستایی
- بهبود بخشیدن به درآمد و کیفیت عمومی زندگی در مناطق روستایی
- جلوگیری از روند تخریب منابع طبیعی مناطق روستایی
- افزایش میزان مشارکت جمعیت روستایی در تعیین سرنوشت خود

از این رو توسعه گردشگری و حیطة فعالیتى آن بیش از پیش مورد توجه قرار گرفته چرا که توسعه گردشگری روستایی، کلیه زمینه‌های فوق را پوشش داده و موارد فوق نیز از اهم هدف‌های توسعه گردشگری روستایی به شمار می‌آیند. ضمن اینکه در گردشگری روستایی از منابع روستایی (مانند فرهنگ و سنن اجتماعی، ساختمان‌های تاریخی، غارها، شرایط آب و هوایی که برای سایر فعالیت‌های اقتصادی قابلیت بهره‌برداری ندارند) استفاده شده، گردشگری حتی در سکونتگاه‌های روستایی که فاقد زمینه‌ای زراعی‌اند و در نواحی کوهستانی قرار گرفته‌اند با بهره‌برداری از منابع فرهنگی و طبیعی می‌تواند به توسعه روستایی کمک نماید.

زمینه‌هایی مانند ایجاد اشتغال پاره وقت و فصلی، ایجاد زیربنای گردشگری مانند شبکه‌های ارتباطی، آب و برق و ... که برای فعالیت‌های گردشگری لازم است به توسعه سکونتگاه‌های روستایی منجر می‌گردد و روستاییان منطقه نیز از این منابع بهره‌برداری خواهند کرد.

۲-۲- گردشگری روستایی به عنوان سیاستی در بازسازی سکونتگاه‌های روستایی

باز ساخت اصطلاحی است که شامل فرایندهای مختلف اجتماعی-اقتصادی می‌شود. باز ساخت، تغییر کیفی از یک وضع سازمانی به وضع سازمانی به وضع دیگر است. فرایند باز ساخت شامل سرمایه‌گذاری یا عدم سرمایه‌گذاری نسبت به پیش فرض بحران‌ها یا حل بحران‌هاست (Adltalab, 2010: 147).

مفهوم باز ساخت مثل هر نظام تفکر برانگیز، منشأ روشنگری سیاسی و اجتماعی دارد. از اواخر دهه ۱۹۶۰ و در اوایل ۱۹۷۰ مورد توجه متفکران جغرافیا و اقتصاد سیاسی قرار گرفت، اما تحلیل‌های ژرف آن مربوط به دهه ۱۹۸۰ است. به طور کلی در باز ساخت جغرافیایی در مرحله اول بر دو عامل مهم تأکید می‌شود:

- ۱- تقسیم مکانی - فضایی کار، ۲- سرمایه‌گذاری.

در مرحله دوم، به تأثیرات باز ساخت در سطوح محلی و جهانی توجه می‌شود. با توجه به مفهوم باز ساخت متون موجود در خصوص نقش گردشگری در باز ساخت سکونتگاه‌های روستایی نشان می‌دهد که گردشگری روستایی به عنوان راهبردی برای توسعه از دهه گذشته رشد کرده و هدف آن پاسخگویی به تغییر در سیاست‌های کشاورزی و روستایی و بخشی نیز با هدف تغییر در تفکر و عمل صنعت گردشگری بود. در دهه ۱۹۸۰ میلادی چندین تغییر مهم در نگرش به گردشگری شکل گرفت:

اولاً به نظر می‌رسد گردشگری به عنوان فعالیتی با اعتبار ایدئولوژیکی (توسعه کار آفرینی بدون استفاده از یارانه‌های دولتی)، دارای توانایی‌هایی برای حل مشکل نیروی کار اضافی در بخش‌های مختلف اقتصادی است (Ibid., 2010: 147).

ثانیاً گردشگری به عنوان فعالیتی قانونی برای باز ساخت روستایی، حتی در نواحی که از قبل درگیر فعالیت‌های گردشگری نبودند در نظر گرفته شده است. تغییرات در سیاست‌های گردشگری از رشد واقعی نقش گردشگری در باز ساخت روستا(و در واقع باز ساخت اقتصاد داخلی شهرها) نشأت گرفته است. بدین سان است که اصلاحات ساختار مالی اتحادیه اروپا EU در ۱۹۸۸ و اصلاحات سیاست‌های عمومی کشاورزی CAP در ۱۹۹۲ از بازنگاری در سیاست‌های متفاوت برای اقتصاد روستایی در کشورهای عضو اتحادیه اروپا ناشی شده است. با اصلاحات ساختار مالی اروپا EU در سال ۱۹۸۸ توسعه چند بخشی و ساز و کارهای سیاست یکپارچه سازی تشویق و سرمایه‌های لازم برای کمک به توسعه زیر بناها تأمین شد. در ۱۹۹۱ برنامه حمایت‌های اجتماعی با استفاده از سازوکارهای اجتماعی و اقتصادی و بعضی برنامه‌های اجرایی شامل اعمال مرتبط با گردشگری و تولید غذاهای خاص محلی و بازاریابی مد نظر قرار گرفت. به طور کلی، در دهه ۱۹۹۰ گردشگری به دلایل زیر به عنوان بخش مهمی از برنامه‌ریزی در سیاست‌گذارهای اروپا قرار گرفت:

(الف) - بر اساس گزارش کمیسیون اروپا در سال ۱۹۹۲ گردشگری ۵/۵ درصد درآمدهای جامعه اروپا را تولید کرده است و ۷/۵ میلیون نفر کارگر تمام وقت و ۱۰ میلیون نفر به عنوان شغل دوم در این بخش به فعالیت اشتغال داشتند.

(ب) - ویژگی فراملیتی بعضی از مشاغل گردشگری، موجب توسعه شبکه سیاست‌گذاری وسیع اروپا شده است.
(ج) - در اروپا آثار فرهنگی گردشگری که به عنوان یک نگرانی مطرح شده، به حفظ یکپارچگی فرهنگی اروپا به مفهوم اروپایی آن کمک می‌کند.

(د) - ممکن است آلودگی در طول مرزهای ملی انتقال یابد و سرمایه به مکان‌هایی که استاندارد محیطی پایینی دارند و هزینه در آنجا در سطح پایینی است منتقل شود. در واقع زمانی که نگرانی اصلی اتحادیه اروپا در نواحی گردشگری شکل گرفت، موضوع توسعه گردشگری پایدار به عنوان یک نیاز مطرح شد.

(ه) - در نهایت، نگرانی از ابعاد اجتماعی، فقر و اشتغال بخصوص در نواحی که سوددهی ندارند، امیدهایی را برای کاربرد گردشگری به عنوان ابزاری برای تولید اشتغال و توسعه اقتصادی در سطوح مختلف ناحیه‌ای به وجود آورد (Lidija Pavić-Rogošić, 2011: p. 1-8).

بدین ترتیب است که از برنامه‌های لیدر^۱ به عنوان یکی از مهم‌ترین راهبردهای مشخص اتحادیه اروپایی برای توسعه روستایی می‌توان نام برد که در سال ۱۹۹۱ شروع شد. این طرح به عنوان بخشی از همبستگی سیاسی اتحادیه اروپا، برای راهنمایی‌های عمومی کشاورزی کمیسیون اروپاست. مرحله اول آن در سال ۱۹۹۴ پایان یافت و مرحله دوم آن سال‌های ۱۹۹۵-۱۹۹۹ را در بر می‌گیرد. لیدر به عنوان دیدگاه نهایی برای حل مسائل روستایی در نظر گرفته شد. در این طرح فرصت‌های جدیدی شامل گردشگری روستایی، افزایش تقاضا برای محصولات محلی، تقاضا برای بهبود کیفیت زندگی، بازنشستگی و رشد جمعیت روستایی در نظر گرفته شد. در این طرح هنوز هم بخش دولتی و بخش عمومی گردشگری روستایی برای باز ساخت اقتصاد روستایی تبلیغ می‌شود. در طرح

^۱. Laisson Enter Actions de Development de Economic Rural

LEADER گردشگری روستایی یکی از مهم‌ترین اجزای برنامه اجرایی در سطح توسعه ناحیه‌ای است (Lidija Pavić-Rogošić, 2011: p.1-8).

نتایج به دست آمده از مراحل اولیه اجرای این برنامه، نشان دهنده این است که هنوز توسعه فرآورده‌های گردشگری روستایی به خصوص در اروپای جنوبی بسیار کند است.

گردشگری روستایی اغلب به دلیل اقتصادی، جایگزینی مناسب برای فعالیت‌های کشاورزی تلقی می‌شود، زیرا این فعالیت‌ها با کاهش سود روبه‌رو هستند و مستلزم بهبود در بخش‌های دوم و سوم اقتصاد هستند. دلیل اصلی توسعه گردشگری در روستاها غلبه بر پایین بودن سطوح درآمد، ارائه فرصت‌های جدید شغلی و ایجاد تحولات اجتماعی در جامعه روستایی است. با توجه به اینکه فعالیت‌هایی مانند کشاورزی، جنگل‌داری و معدن داری به طور سنتی در سکونتگاه‌های روستایی استقرار یافته‌اند و با کاهش این فعالیت‌ها و با توجه به پیشرفت‌های فنی که باعث کاهش تقاضا برای نیروی کار انسانی می‌شود، بعضی از مسئولان سکونتگاه‌های روستایی سعی می‌کنند که جامعه خود را به سمت ارائه خدماتی مانند گردشگری سوق دهند. سیاست‌های اعمال شده شرکت‌های صنعتی امریکایی، مانند تمرکز زادایی صنعتی و انتقال صنایع به نواحی حاشیه‌ای و کشورهای دیگر، مانند مکزیک و جزایر اقیانوسیه، باعث شده که اداره‌کنندگان روستاها بنا بر ضرورت در پی بازساخت اقتصاد خود باشند. در امریکا گردشگری روستایی به عنوان راهبردی برای باز ساخت اقتصاد روستایی و توسعه اقتصادی انتخاب شده است (Lidija Pavić-Rogošić, 2011: p.1-8).

۲-۳- گردشگری روستایی ابزاری برای توسعه پایدار و حفاظت از منابع طبیعی

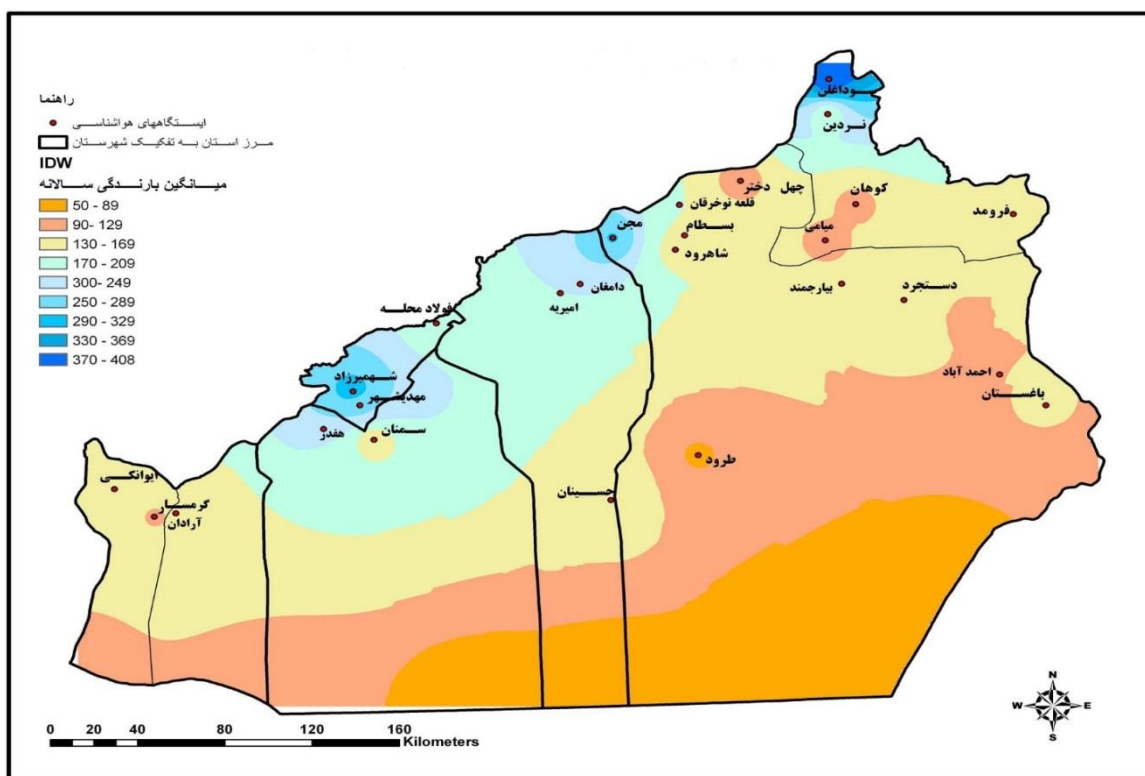
در طول چندین سال گذشته، مفهوم گردشگری پایدار تا حدی پیشرفت کرده و جا افتاده است که بتواند پاسخگوی تهدیدات گردشگری نابسامان باشد. گردشگری پایدار، گردشگری را در منظور کالاهای جهانگردی مانند اقامتگاه، جاذبه‌ها، صنایع دستی و کلیه کالاهای مورد نیاز گردشگران است.

در گذشته صنعت گردشگری در این رابطه مثلث وار حرف اول را می‌زد. گردشگری روستایی با هدف تعدیل فشار و بحران موجود بین سه ضلع مثلث به وجود آمده است تا در طولانی مدت موازنه را برقرار سازد. هدف این بخش از گردشگری به حداقل رساندن آسیب‌های فرهنگی و محیطی، فراهم ساختن رضایت بازدیدکنندگان و در دراز مدت فراهم کردن مقدمات رشد اقتصادی ناحیه است. این راه به دست آوردن تعادل و موازنه بین رشد نهایی گردشگری و نیازهای حفاظت و نگهداری منابع طبیعی است. گردشگری روستایی می‌تواند سهمی در متنوع سازی اقتصادی و توسعه پایدار داشته باشد و با ایجاد اشتغال و درآمد موجب توسعه مناطق توسعه نیافته گردد. اگر چه مشاغل مربوط به این صنعت خیلی تخصصی و پر درآمد نیستند، منافع بسیاری را نصیب روستاییان می‌کنند. گردشگران برای اقامت، خرید کالاهای محلی و خدمات پول پرداخت می‌کنند. این پول‌ها در فعالیت‌های محلی جریان می‌یابد و موجب تحرک روستاییان در بر آوردن نیازهای بازدیدکنندگان می‌شود. گردشگری روستایی با ایجاد اشتغال، افزایش سطوح درآمد، متنوع سازی فعالیت‌های اقتصادی، افزایش سطح آگاهی‌های اجتماعی و ایجاد روابط اجتماعی گسترده بین جامعه میزبان و میهمان به حفاظت از میراث فرهنگی و محیط زیست طبیعی کمک کرده و با جلوگیری از مهاجرت بی‌رویه و بهینه‌سازی بهره‌برداری از زمین به توسعه روستایی پایدار کمک می‌کند. توسعه

پایدار ابعاد مختلفی دارد. یکی از آن‌ها به اقتصاد مربوط می‌شود که در آن توسعه از چرخه محلی به سمت چرخه بین‌المللی حرکت می‌کند. گردشگری روستایی پایدار به فرصت‌های درآمدی خوبی برای اجتماعات محلی منجر می‌شود. دومین بعد به اکولوژی مربوط می‌شود که روش آن حرکت از تخریب به سوی حفاظت است. توسعه پایدار به معنای محدود کردن مصرف منابع فرهنگی و طبیعی و به حداقل رساندن آسیب به آن‌ها و در صورت لزوم سود حاصل از توسعه ترجیحاً صرف بهبود محیط زیست و منابع فرسوده شود. بعد سوم به ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی مربوط می‌شود که به حفظ یا تغییر وضع موجود منجر می‌شود (Shademani, 2010: 20-24).

۳- موقعیت جغرافیایی منطقه مورد مطالعه

شهرستان گرمسار تا سال ۱۳۳۷ یکی از بخش‌های تهران بود و در چهارم بهمن ۱۳۳۷ به شهرستان مستقل گرمسار تبدیل گردید. این شهرستان در ۸۵ کیلومتری تهران و در جنوب شرقی آن واقع شده است. در زمان قدیم آن را «خوار» می‌نامیدند و دوران باستان به آن «خورشید درخشان» می‌گفتند. این شهرستان دارای آب‌وهوای گرم و خشک در تابستان و آب‌وهوای سرد در زمستان است. در حال حاضر این شهرستان یکی از شهرهای استان سمنان است که از نظر کشاورزی در مقام دوم استان مزبور بعد از شاهرود قرار دارد و از لحاظ کشاورزی در سطح استان از اهمیت خاص برخوردار است (A visit to the city Garmsar: Garmsar: Plant and its problems, 1993: 56).

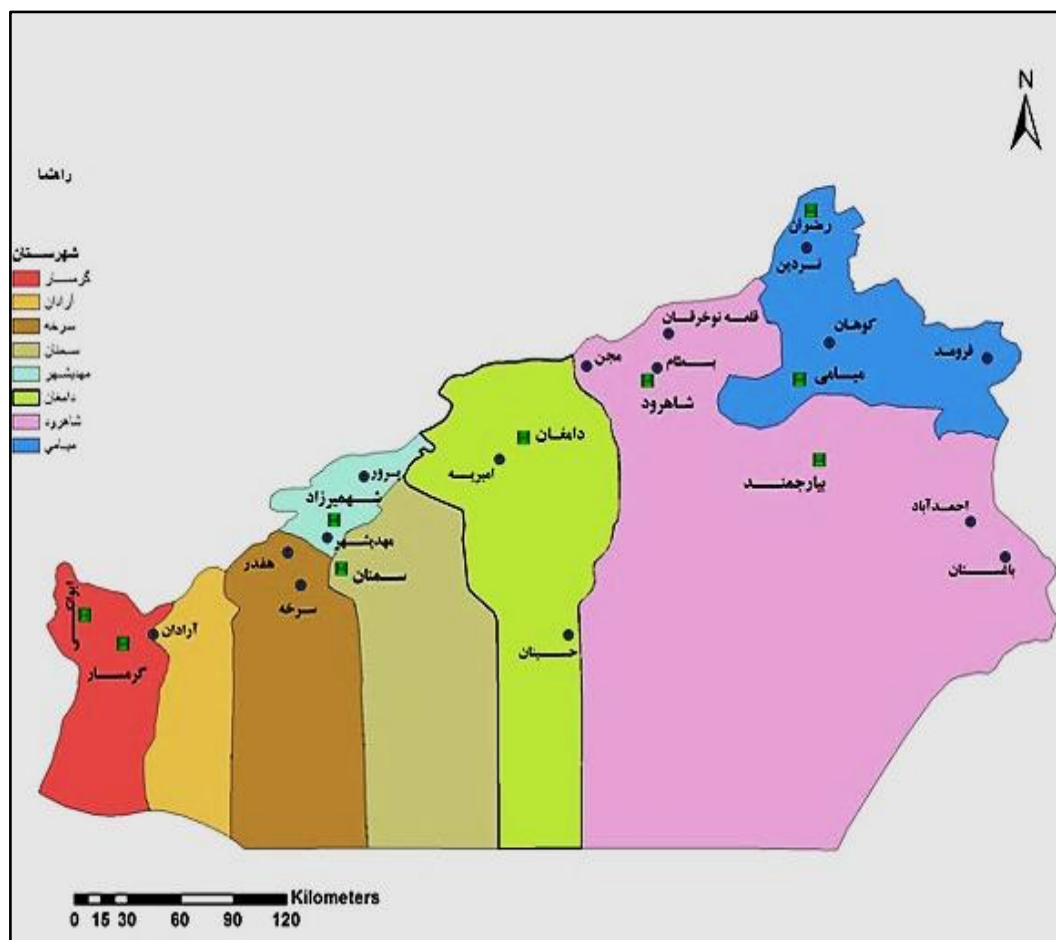
نقشه شماره ۱- تقسیمات سیاسی استان سمنان

Source: Ministry of Interior

حدود اراضی مزروعی در گرمسار ۴۵ هزار هکتار است و در حدود ۱۸۶۳ هکتار باغ در اراضی آن وجود دارد. مهم‌ترین محصول صیفی این شهرستان خربزه است که این میوه تنها در کشور خودمان و بین مردم شهرهای مختلف طرفداران زیادی دارد، بلکه در بسیاری از کشورهای جهان نیز، برای خود جای خاص باز کرده است. جمعیت

شهرستان بالغ بر ۷۵۰۰۰ نفر است که از این تعداد حدود ۳۰۰۰۰ نفر در مرکز شهر و بقیه در بخش‌ها و روستاهای تابعه پراکنده شده‌اند (A visit to the city Garmsar: Garmsar: Plant and its problems, 1993: 56).

از نظر شاخص‌های توسعه شهرستان سمنان با فاصله زیادی نسبت به شهرستان‌های دیگر در رتبه اول، شهرستان شاهرود رتبه دوم، شهرستان گرمسار رتبه سوم و شهرستان دامغان نیز با فاصله نسبتاً زیادی در رتبه چهارم جای گرفتند. بررسی شاخص‌های بخشی شهرستان سمنان نشان می‌دهد، این شهرستان در شاخص‌های عمران شهری، بهداشت و درمان، حمل و نقل و ارتباطات، صنعت و معدن رتبه اول، بخش جمعیت و اشتغال رتبه دوم و در بخش آموزش، فرهنگ و هنر، عمران روستایی و کشاورزی رتبه سوم را دارد و در مجموع بخش‌ها، رتبه اول را در خود اختصاص داده است که از جمله عوامل مهم این موضوع می‌توان به وجود بیش از ۵۴۰ واحد صنعتی فعال، برخورداری از ۹ مرکز آموزش عالی با بیش از ۱۱ هزار دانشجو، وجود شبکه راه دو بانده در مسیر شهرستان، برخورداری از شبکه پست انتقال برق ۴۰۰ کیلو ولت، امکان دسترسی مناسب و سریع به مراکز اقتصادی کشور، برخورداری همه شهرهای شهرستان از شبکه‌های گاز طبیعی و تنوع مواد معدنی با بیش از ۱۷ نوع ماده معدنی در سطح شهرستان اشاره کرد (Azkia, 2002: 40).

نقشه شماره ۲- موقعیت شهرستان گرمسار در استان سمنان

بررسی شاخص‌های شهرستان گرمسار که رتبه سوم را در مقایسه با شهرستان‌های دیگر به دست آورده، مبین آن است که شهرستان گرمسار در بخش آموزش حائز رتبه اول، در بخش فرهنگ و هنر، بهداشت و درمان، کشاورزی

و صنعت و معدن حائز رتبه دوم، در بخش عمران شهری رتبه سوم و در بخش جمعیت و اشتغال، عمران روستایی و حمل و نقل و ارتباطات رتبه چهارم را دارد.

مهم‌ترین عوامل پیشرفت شهرستان را می‌توان بر خورداری از شبکه حمل و نقل راه آهن دو خطه و جاده دو بانده تهران مشهد، بر خورداری از سه شهرک صنعتی فعال و رو به گسترش، موقعیت جغرافیایی ممتاز برای دسترسی به مرکز سیاسی، تجاری و اقتصادی کشور، وجود تنها رودخانه دائمی استان در آن، تولید کشت‌های مترکم و گلخان‌های خارج از فصل، وجود اراضی بدون معارض برای تأسیس امکانات زیربنایی گوناگون، وجود معادن منحصر به فرد مانند سولفات سدیم، سولستین و... دانست. البته تنگناها و مشکلاتی از قبیل کیفیت نامناسب آب شرب و کشاورزی، عدم بر خورداری از فضاهای بهداشتی و درمانی مجهز، پیشروی کویر و حرکت شن‌های روان گسترش سازندهای تبخیری گچ و نمک در محدوده شاخص‌های عمران شهری و امکانات رفاهی، کافی نبودن طرح‌های آبخیزداری برای اصلاح خاک‌های شور و قلیایی، عدم توسعه شاخص‌های مناسب واحدهای فراوری مواد معدنی و سیر صعودی روند تخریب مراتع به دلیل خشک‌سالی‌های متعدد، مانع توسعه مناسب شهرستان گرمسار شده است (Amin Beidokht, 2006: 23).

جدول شماره ۱- فهرست روستاهای گرمسار

ردیف	نام روستا	کد روستا	نام دهستان	نام بخش
۱	رشمه	۱۲۰	حومه	مرکزی
۲	ریکان	۱۲۱	حومه	مرکزی
۳	کردوان	۱۲۲	حومه	مرکزی
۴	محمد آباد	۱۲۳	حومه	مرکزی
۵	ملیجان بالا	۱۲۴	حومه	مرکزی
۶	شه سفید	۱۲۵	حومه	مرکزی
۷	فند	۱۲۶	حومه	مرکزی
۸	کوشک خالصه بالا	۱۲۷	لجران	مرکزی
۹	لجران	۱۲۸	لجران	مرکزی
۱۰	نوده خالصه/قیاس آباد	۱۲۹	لجران	مرکزی
۱۱	فرور	۱۳۰	لجران	مرکزی
۱۲	حاجی اباد/تنگنا	۱۳۱	لجران	مرکزی
۱۳	فروان	۱۳۲	کهن آباد	آرادان
۱۴	کهن آباد	۱۳۳	کهن آباد	آرادان
۱۵	کندقلیخان	۱۳۴	کهن آباد	آرادان
۱۶	دولت آباد	۱۳۵	یاتری	آرادان
۱۷	ده سلطان	۱۳۶	یاتری	آرادان
۱۸	حسین آباد کرده	۱۳۷	یاتری	آرادان
۱۹	امامزاده ذوالفقار	۱۳۸	یاتری	آرادان
۲۰	امامزاده عبدالله	۱۳۹	یاتری	آرادان
۲۱	رستم آباد	۱۴۰	یاتری	آرادان
۲۲	داور آباد	۱۴۱	یاتری	آرادان
۲۳	هشت آباد	۱۴۲	یاتری	آرادان
۲۴	یاتری بالا	۱۴۳	یاتری	آرادان
۲۵	چند آب / گندا	۱۱۸	ایوانکی	ایوانکی
۲۶	چشمه نادی	۱۱۹	ایوانکی	ایوانکی

Source: Bureau of Statistics

گرمسار یکی از هشت شهرستان استان سمنان است و در غرب این استان قرار دارد. شهرستان گرمسار از شمال به شهرستان فیروزکوه و شهرستان دماوند، از سوی شرق به شهرستان سمنان، از غرب به شهرستان ورامین و استان قم و از جنوب به شهرستان کاشان محدود است. فاصله شهر گرمسار تا مرکز استان ۱۱۰ کیلومتر و تا تهران ۹۵ کیلومتر است. مساحت شهرستان گرمسار ۱۰۶۸۶ کیلومتر مربع است. گرمسار از لحاظ موقعیت جغرافیایی بین مدار ۳۴ درجه و ۲۸ دقیقه و ۳۰ دقیقه عرض شمالی و بین ۵۱ درجه و ۵۲ دقیقه تا ۵۲ درجه و ۵۵ دقیقه طول از شرقی از نصف النهار گرینویچ قرار دارد. گرمسار بر روی مخروط افکنه حبله رود یکی از رودخانه‌های دائمی این شهرستان قرار داشته و از سه جهت توسط رشته کوه‌هایی احاطه شده و فقط سمت جنوبی آن به علت وجود کویر باز است. که به کوه‌های سیاه کوه ختم می‌شود. ارتفاع متوسط گرمسار از سطح دریا ۸۵۶ متر است. شهر گرمسار پیوندگاه راه‌آهن سرتاسری شمال (گرگان) و مشهد است و جاده اصلی تهران - مشهد در کنار آن قرار دارد. طول دشت گرمسار از شرق به غرب ۴۸ کیلومتر و از شمال به جنوب معادل ۲۷ کیلومتر است. گرمسار دارای چهار اصل بزرگ به نام‌های زندی-الیکایی-اصانلو و پازوکی است (<http://garmsar.ostan-sm.ir>).

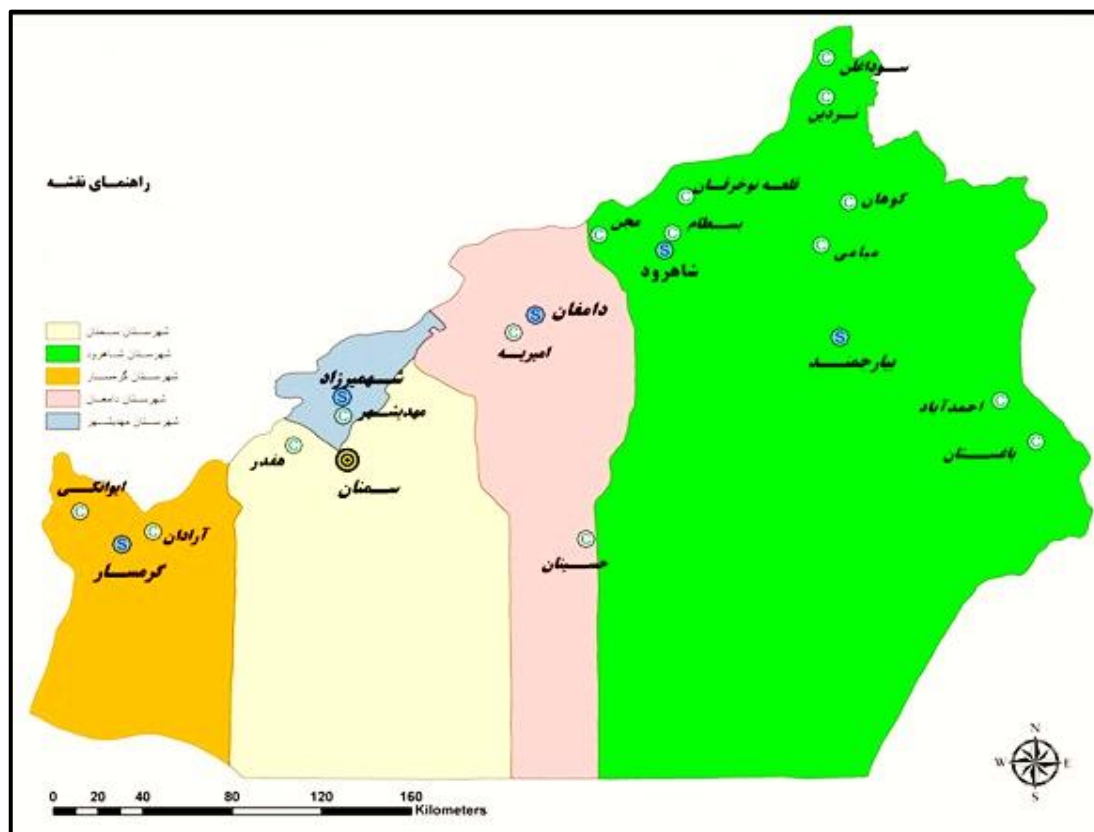

نقشه شماره ۳- پراکنندگی روستاهای شهرستان گرمسار

Source: Google Earth

۱۹ درصد جمعیت شهرستان گرمسار در روستاها ساکن هستند و بنیاد مسکن تا پایان برنامه پنجم موظف به تهیه و اجرای طرح هادی است که تا کنون ۷۱ درصد انجام شده است. اکنون جمعیت در برخی روستاهای شهرستان گرمسار به اندازه‌ای است که خدمات در آنها به امکانات شهری نیازمند است بنابراین افزایش خدمات اقتصادی، بهداشتی، رفاهی و فرهنگی نیاز مردم منطقه به نظر می‌رسد حال آنکه امکانات و شرایط موجود روستاهای این شهرستان، جوابگو نیازهای روستا نشینان نیست.

از سوی دیگر هستند روستاهایی که به دلیل عدم وجود امکانات، ساخت کارخانه‌های صنعتی در حاشیه شهرها و بیکاری در روستاها، عوامل فرهنگی و فقر عطای ماندن در روستا را به لقایش بخشیده و راهی شهرها شده‌اند لیکن در مجموع می‌توان گفت رفع مشکلات روستاهای شهرستان گرمسار می‌تواند در احیای مجدد روستاها نقش عمده‌ای ایفا کند.

نقشه شماره ۴- تقسیمات شهرستان گرمسار Source: www.semnanweather.ir

به طور کلی چالش‌های عمده زندگی روستایی در گرمسار را می‌توان در پنج عامل چالش‌های اقتصادی، مدیریتی و برنامه‌ریزی، محیطی، اجتماعی و فیزیکی-کالبدی خلاصه کرد. در کشور ما از عمده عواملی که شرایط زیست و تشکیل جامعه روستایی را فراهم نموده است، وجود امکانات طبیعی مانند آب و زمین مستعد برای انجام فعالیت‌های کشاورزی از جمله زراعت، دامداری و غیره بوده است تا به وسیله آن هم مواد غذایی خود را تأمین نمایند و هم امکان دادوستد را برای تأمین سایر مایحتاج خود فراهم نمایند. لذا در طول سالیان متمادی تاکنون ماهیت غالب فضای کالبدی روستاهای کشور را؛ علیرغم سیاست صنعتی سازی نامتجانس با کشاورزی؛ همان فعالیت‌های کشاورزی تشکیل می‌دهند. در هر صورت با یک نگرش سیستمی، آنچه موجبات عقب‌افتادگی یا رشد را برای مناطق روستایی فراهم آورد به مراتب بخش کشاورزی را تحت تأثیر قرار خواهد داد و بالعکس (Razavizadeh, 2005: 11-144).

۴- گردشگری روستایی به عنوان مدلی برای توسعه روستایی

آرتور بورمن در سال ۱۳۹۰ گردشگری روستایی را چنین تعریف کرد: گردشگری مجموعه مسافرت‌هایی را در

برمی‌گیرد که منظور استراحت، تفریح و تجارت یا دیگر فعالیت‌های شغلی و یا این‌که به منظور شرکت در مراسم خاص انجام می‌گیرد و غیبت دائم گردشگر از محل سکونت دائم خود طی این مسافرت، موقتی و گذرا باشد.

گردشگری روستایی در نیمه قرن هیجدهم دران و اروپا ظاهر شد. تا اوایل نیمه دوم قرن هیجدهم، یعنی تا انقلاب صنعتی، افراد نسبتاً کمی میل یا تصمیم به سفر و گردشگری داشتند؛ مسافرت بسیار کند و سخت و غال با کاری خطرناک بود و مسافرت به روستا عملی دشوار به شمار می‌رفت. اندیشه پایه‌گذاری این‌گونه از گردشگری به منظور بازدید از مناطق روستایی که شامل اهداف تفریحی می‌شد، ابتدا در اثر صنعتی شدن حمل و نقل افزایش درآمد و داشتن اوقات فراغت پدید آمد و این امکان را ایجاد کرد که تعداد بیش‌تری از حومه شهرها دیدن کنند اساساً تحول تدریجی جامعه از شکل روستایی به سبکی که عمدتاً شهری بود، عامل اصلی توسعه گردشگری روستایی است.

از آنجا که اصطلاح گردشگری روستایی حوزه‌هایی مانند گردشگری حومه، گردشگری کشاورزی و گردشگری فرهنگی را نیز در برمی‌گیرد، با مفاهیمی مانند بوم‌زیست‌ها، گردشگری سبز و گردشگری طبیعت و یا اکوگردشگری نیز ارتباط معنایی نزدیکی پیدا می‌کند. با توجه با این‌که نواحی روستایی دارای توانمندی بالقوه و ظرفیت‌های طبیعی متعددی برای توسعه گردشگری هستند، می‌توان انواعی از گردشگری روستایی را برشمرد که با توجه به اهداف گردشگری و بر اساس شرایط فرهنگی، اقلیمی و اقتصادی نواحی روستایی شکل می‌گیرند. بر اساس انگیزه گردشگران از سفر به روستا، شمار زیادی از گونه‌های متفاوت گردشگری روستایی نیز وجود دارد.

توسعه روستایی از دیدگاه‌های گوناگون مورد ارزیابی و بازبینی قرار گرفته است، ولی هنوز اجماع نظر جامعی درباره معنا و حوزه قلمرو خاص آن دیده نمی‌شود. در حال، توسعه روستایی را می‌توان فرایند توانمندسازی و تقویت قابلیت زندگی در بستر کیفیت زندگی و محیط زیست، کارایی و خودبستگی اقتصادی و نگهداشت و بهبود زیست بوم در نواحی روستایی دانست. با توجه به این‌که توسعه روستایی تنها معطوف به توسعه کشاورزی نمی‌شود، می‌توان فرصت‌های را برای کارآمدی بیش‌تر فرایند توسعه روستایی در نظر گرفت. در این میان، اکوتوریسم را باید رویکردی در راستای توانمندسازی روستایی برای برخورداری از معیشت پایدار و بهبود کیفیت زندگی در بستر نگاهی ویژه به توسعه کشاورزی به عنوان یکی از فعالیت‌های حیاتی بشری دانست. بر این اساس، اکوتوریسم علاوه بر بهبود و رشد اقتصادی روستا، امکان حفاظت از محیط روستایی را همراه با حمایت از فرهنگ بومی و تقویت آداب و رسوم اجتماعی محلی فراهم می‌آورد.

اکوتوریسم روستایی از دو جهت دارای اهمیت است: یکی از دیدگاه حضور در یک فعالیت گسترده جهانی و دیگری تأکید بر توسعه سیاست‌های محلی و منطقه‌ای. در شرایط فعلی ایران، متأسفانه برخی پیش‌داوری‌ها و نگرش‌ها درباره مفهوم واقعی گردشگری و چگونگی برنامه‌ریزی در صنعت توریسم، در اذهان بسیاری از مسئولان و برنامه‌ریزان نقش بسته که به سردرگمی در شناخت ماهیت مسائل گردشگری و توسعه آن منجر شده است.

گردشگری روستایی یکی از اشکال گردشگری است که هر روز بر میزان توجه و تأکید بر آن در برنامه‌ریزی‌های روستایی و منطقه‌ای افزوده می‌شود. گردشگری روستایی گستره‌ای فراگیر از فعالیت‌ها، خدمات و تسهیلات را شامل می‌شود که به وسیله روستاییان برای تفریح، استراحت، جذب و نگهداشت گردشگران در

نواحی روستای صورت می‌گیرد و می‌تواند گردشگری کشاورزی، گردشگری مزرعه، گردشگری طبیعی، گردشگری فرهنگی، گردشگری جنگل و اکوگردشگری را نیز دربرداشته باشد؛ بنابراین، بخش توریسم به عنوان منبع اصلی درآمد، اشتغال‌زایی، رشد بخش خصوصی و توسعه ساختارهای زیربنایی نگاه می‌کنند. این صنعت در دهه‌های اخیر به سرعت در حال رشد بوده است و انواع متفاوت آن، از جمله توریسم روستایی، اکوتوریسم و صنایع دستی که بیش‌تر نمونه‌های مربوط به محیط طبیعی و روستا هستند نیز، از اقبال و توجه بسیاری برخوردار شده‌اند. گردشگری و اکوتوریسم روستایی با ظرفیت‌های خاص خود، در توسعه فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و اکولوژیکی روستاها نقش تعیین‌کننده‌ای دارند. به گونه‌ای که بخش جدایی‌ناپذیر گردشگری ایجاد مشاغل و زیرساخت‌های مربوط به آن است. افزایش مشاغل با خود تنوع مشاغل و همچنین تنوع سود را به دنبال داشته و منابع درآمدی روستاییان را افزایش می‌دهد. در این میان، گردشگران نیز تجربه یک زندگی روستایی را به دست می‌آورند و با طبیعت بودن و لزوم حفظ آن را یاد می‌گیرند. از آنجا که گردشگری با محیط طبیعی و فعالیت‌های اجتماعی - اقتصادی رابطه متقابل دارد، می‌تواند آثار مثبت و منفی برجای گذارد. توسعه گردشگری روستایی، به مثابه بخشی ارزشمند و روبه پیشرفت در زمینه رهیافت اقتصادی مطرح است و در زمینه سرمایه‌گذاری، با توجه به در دسترس بودن منابع، پایین بودن قیمت‌ها و کوچک بودن طرح‌ها در مقایسه با دیگر طرح‌های گردشگری، خطرات و هزینه‌های کمتری دارد. گردشگری روستایی موجب رشد اقتصادی، ایجاد تنوع و ثبات در اشتغال پویای تجارت و صنایع، گسترش فرصت‌ها برای رشد درآمد به صورت فعالیت‌های چندگانه، ایجاد بازارهای جدید برای محصولات کشاورزی و گسترش مبنای یک اقتصاد منطقه‌ای می‌شود.

- نتیجه‌گیری و راهبرد علمی - پژوهشی

مطالعه شهرها در سطوح مختلف جمعیتی در سرشماری‌های نفوس کشور، نشان می‌دهد روند تبدیل روستا به شهر به رغم داشتن جمعیتی کمتر از آستانه تعریف شده برای شهر شدن ادامه داشته است. تبدیل روستاهای کوچک به شهر، در همه دوره‌ها، در نظام شهری ایران وجود داشته است، بیشترین افزایش تعداد شهرها در نظام شهری کشور از سال ۱۳۵۷ به بعد به وقوع پیوسته است. به طوری که در مدت ۳۰ سال از ۱۳۶۰ تا ۱۳۹۰ سالانه در حدود ۲۶ شهر به مجموعه شهری افزوده شده است.

در طی نیم قرن اخیر، رشد فزاینده تعداد شهرها از طریق تبدیل مراکز روستایی به شهرهای کوچک، از جمله تأثیرات فرایند شهرگرایی شتابان بر ساختار فضایی و جمعیتی کشور بوده، به طوری که تعداد شهرهای کشور از ۲۰۱ شهر در سال ۱۳۳۵ به ۱۰۱۲ شهر در سال ۱۳۸۵ و ۱۱۳۹ شهر در سال ۱۳۹۰ رسیده است (Statistical Center of Iran, 2012)؛ به عبارت دیگر، از سال ۱۳۳۵ تا سال ۱۳۹۰ تعداد ۹۳۸ شهر به شهرهای ایران افزوده شده است. از این تعداد، به جز ۲۶ شهر جدید که برای جذب سرریز جمعیتی شهرهای بزرگ احداث شدند، بقیه - یعنی ۹۱۲ شهر دیگر - روستاهایی بودند که به شهر ارتقا یافته‌اند. در کشور ما ملاک و معیار تمایز شهر از روستا از زمان اولین سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن تا به امروز و حتی پیش از آن، چندین بار تغییر کرده است (ImaniJajarmi and Abdollahi, 2009: 221-224).

ایران با آن که در جوار منطقه پرفشار حاره قرار دارد و انتظار می‌رود دارای اقلیم خشک و نیمه خشک و چشم اندازهای زیستی ناشی از این پدیده باشد، اما مجموعه‌ای از چین‌خوردگی‌های دوران‌های اول، دوم و سوم زمین‌شناسی موجب شده است تا یکی از بلندترین فلات‌های دنیا باشد. دو رشته کوه مرتفع و وسیع البرز و زاگرس با دارا بودن بیش از ۳۰ قله مرتفع‌تر از بلندترین قله‌های اروپا و آمریکا در دل یک منطقه خشک و بیابانی مجموعه‌ای از چشم‌اندازهای کوهستانی و جنگلی با شرایط اقلیمی معتدل و حتی همراه با یخچال‌های دائمی ایجاد کرده‌اند. این تنوع جغرافیایی علاوه بر فراهم کردن شرایط مناسب برای زیست گونه‌های متفاوت گیاهی و جانوری موجب تنوع فرهنگی و قومی، آداب و سنن، زبان، موسیقی، پوشاک و نحوه زیست در بین مردمان این دیار نیز شده است.

ایران یکی از پنج کشور بهره‌مند از تنوع زیستی کامل (داشتن چهارفصل و زیست‌گونه‌های اصلی گیاهی و جانوری) و جاذبه‌های طبیعت گردی به شمار می‌آید. افزون بر این وجود بزرگ‌ترین دریاچه جهان در شمال کشور، خط ساحلی ۱۲۰۰ کیلومتری با خلیج فارس، وجود ۵۰ دریاچه در داخل کشور که از میان آن‌ها ۱۸ دریاچه در شمار دریاچه‌های کنوانسیون بین‌المللی رامسر قرار دارند و نیز دریاچه ارومیه به عنوان یکی از ۵۹ ذخایر زیستی کره زمین شناخته شده است.

وجود بازمانده‌های جنگل‌های هیرکانی در شمال غرب مازندران که مربوط به ۱۰۰۰۰ سال پیش است، بیابان‌ها و کویرهای ایران با مناظر بدیع، وهم‌انگیز و بی‌همتا مانند کلوته‌ها در حاشیه غربی بیابان لوت که به بزرگ‌ترین شهر کلوخی جهان مشهور است، تالاب‌های بین‌المللی (مانند شبه‌جزیره میانکاله و خلیج گرگان، دریاچه پیریشان در فارس و ...). غارها، آبشارها، چشمه‌های آب‌معدنی، روستاهایی با جاذبه‌های طبیعت‌گردی ویژه مانند کندوان، ماسوله و روستای سراقا سید (در چهارمحال بختیاری) و بالاخره مردم‌شناسی ایران، اقوام گوناگون با فرهنگ‌های خاص شعر و موسیقی، آداب و سنن و ... کوچ نشینان و جوامع ایلی همه و همه از جاذبه‌ها و ظرفیت‌های بی‌نظیر طبیعت‌گردی (اکوتوریسم) ایران و برخی از آن‌ها از قطب‌های بین‌المللی اکوتوریسم در جهان، به شمار می‌روند. علاوه بر موارد یاد شده که خود نیاز به شرحی کامل در جزئیات دارند، مناطق حفاظت شده، پارک‌های ملی، پناهگاه‌های حیات وحش و آثار ملی طبیعی کشور جزء جاذبه‌های اکوتوریستی هستند.

جدول شماره ۲- تأثیر گردشگری روستایی بر توسعه روستایی شهرستان گرمسار

ردیف	نوع شاخص	تأثیر
۱	اجتماعی	اشتغال‌زایی برای اهالی روستا- بهبود درآمد اهالی روستا- افزایش قیمت کالاها و اجناس- افزایش قیمت زمین و مسکن در روستا- تغییر الگوی کشت روستا- ایجاد مشاغل جدید در روستا- گسترش سوداگری زمین در روستا- افزایش ساخت و ساز در روستا- تغییر ترکیب دام‌های روستا- بهبود کمی و کیفی صنایع دستی روستایی
۲	اقتصادی	تغییر نوع لباس در روستا- تغییر نوع مراسم (عزاداری- عروسی و ...)- تغییر الگوی مصرف غذا- بهبود وسایل منزل- گسترش فرهنگ شهری و فاصله گرفتن از فرهنگ روستایی- بهبود وضعیت آموزش در روستا- بهبود وضعیت بهداشت عمومی و فردی- عرضه بهداشتی محصولات- روابط بیرونی روستا با نقاط هم‌جوار- کاهش مهاجرت از روستا- بازگشت مهاجران به روستا- افزایش میزان امنیت- تعامل روستائیان با گردشگران- رضایت مردم از گردشگران- رسیدگی به گردشگران- درگیری و نزاع بین روستائیان و گردشگران- افزایش تعلق خاطر به روستا- گسترش ناهنجاری (اعتیاد- انجام منکرات) در روستا
۳	کالبدی- زیست‌محیطی	حفظ بیشتر محیط‌زیست از طرف روستائیان- لطمه به محیط‌زیست روستا و افزایش آلودگی- گسترش فضای سبز روستا- دفع بهداشتی زباله و جلوگیری از آلودگی از آلودگی در اثر ورود گردشگر- بهبود وضعیت معابر داخلی و راه‌های ارتباطی- گسترش خدمات زیربنایی (آب- برق و مخابرات) در روستا- تغییر الگوی مسکن- مقاوم تر شدن مصالح خانه‌های روستا- اهمیت دادن به تمیزی کوچه‌ها و معابر- تغییر کاربری اراضی کشاورزی به مسکونی و تجاری- از بین رفتن گونه‌های گیاهی و جانوری توسط گردشگران

Source: research findings

گردشگری روستایی گستره‌ای فراگیر از فعالیت‌ها، خدمات و تسهیلات را شامل می‌شود که به وسیله روستاییان برای تفریح، استراحت، جذب و نگهداشت گردشگران در نواحی روستای صورت می‌گیرد و می‌تواند گردشگری کشاورزی، گردشگری مزرعه، گردشگری طبیعی، گردشگری فرهنگی، گردشگری جنگل و اکوگردشگری را نیز دربرداشته باشد؛ بنابراین، بخش توریسم به عنوان منبع اصلی درآمد، اشتغال‌زایی، رشد بخش خصوصی و توسعه ساختارهای زیربنایی نگاه می‌کنند. این صنعت در دهه‌های اخیر به سرعت در حال رشد بوده است و انواع متفاوت آن، از جمله توریسم روستایی، اکوتوریسم و صنایع دستی که بیش‌تر نمونه‌های مربوط به محیط طبیعی و روستا هستند نیز، از اقبال و توجه بسیاری برخوردار شده‌اند. گردشگری و اکوتوریسم روستایی با ظرفیت‌های خاص خود، در توسعه فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و اکولوژیکی روستاها نقش تعیین‌کننده‌ای دارند. به گونه‌ای که بخش جدایی‌ناپذیر گردشگری ایجاد مشاغل و زیرساخت‌های مربوط به آن است. افزایش مشاغل با خود تنوع مشاغل و هم‌چنین تنوع سود را به دنبال داشته و منابع درآمدی روستاییان را افزایش می‌دهد. در این میان، گردشگران نیز تجربه یک زندگی روستایی را به دست می‌آورند و با طبیعت بودن و لزوم حفظ آن را یاد می‌گیرند. از آنجا که گردشگری با محیط طبیعی و فعالیت‌های اجتماعی - اقتصادی رابطه متقابل دارد، می‌تواند آثار مثبت و منفی برجای گذارد. توسعه گردشگری روستایی، به مثابه بخشی ارزشمند و روبه پیشرفت در زمینه رهیافت اقتصادی مطرح است و در زمینه سرمایه‌گذاری، با توجه به در دسترس بودن منابع، پایین بودن قیمت‌ها و کوچک بودن طرح‌ها در مقایسه با دیگر طرح‌های گردشگری، خطرات و هزینه‌های کمتری دارد. گردشگری روستایی موجب رشد اقتصادی، ایجاد تنوع و ثبات در اشتغال پویای تجارت و صنایع، گسترش فرصت‌ها برای رشد درآمد به صورت فعالیت‌های چندگانه، ایجاد بازارهای جدید برای محصولات کشاورزی و گسترش مبنای یک اقتصاد منطقه‌ای می‌شود.

گردشگری روستایی با هدف تعدیل فشار و بحران موجود بین سه ضلع مثلث به وجود آمده است تا در طولانی مدت موازنه را برقرار سازد. هدف این بخش از گردشگری به حداقل رساندن آسیب‌های فرهنگی و محیطی، فراهم ساختن رضایت بازدیدکنندگان و در دراز مدت فراهم کردن مقدمات رشد اقتصادی ناحیه است. این راه به دست آوردن تعادل و موازنه بین رشد نهایی گردشگری و نیازهای حفاظت و نگهداری منابع طبیعی است. گردشگری روستایی می‌تواند سهمی در متنوع سازی اقتصادی و توسعه پایدار داشته باشد و با ایجاد اشتغال و درآمد موجب توسعه مناطق توسعه نیافته گردد. اگر چه مشاغل مربوط به این صنعت خیلی تخصصی و پر درآمد نیستند، منافع بسیاری را نصیب روستاییان می‌کنند. گردشگران برای اقامت، خرید کالاهای محلی و خدمات پول پرداخت می‌کنند. این پول‌ها در فعالیت‌های محلی جریان می‌یابد و موجب تحرک روستاییان در بر آوردن نیازهای بازدیدکنندگان می‌شود. گردشگری روستایی با ایجاد اشتغال، افزایش سطوح درآمد، متنوع سازی فعالیت‌های اقتصادی، افزایش سطح آگاهی‌های اجتماعی و ایجاد روابط اجتماعی گسترده بین جامعه میزبان و میهمان به حفاظت از میراث فرهنگی و محیط زیست طبیعی کمک کرده و با جلوگیری از مهاجرت بی‌رویه و بهینه‌سازی بهره‌برداری از زمین به توسعه روستایی پایدار کمک می‌کند. توسعه پایدار ابعاد مختلفی دارد. یکی از آن‌ها به اقتصاد مربوط می‌شود که در آن توسعه از چرخه محلی به سمت چرخه بین‌المللی حرکت می‌کند. گردشگری روستایی پایدار به فرصت‌های

درآمدی خوبی برای اجتماعات محلی منجر می‌شود. دومین بعد به اکولوژی مربوط می‌شود که روش آن حرکت از تخریب به سوی حفاظت است. توسعه پایدار به معنای محدود کردن مصرف منابع فرهنگی و طبیعی و به حداقل رساندن آسیب به آن‌ها و در صورت لزوم سود حاصل از توسعه ترجیحاً صرف بهبود محیط زیست و منابع فرسوده شود. بعد سوم به ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی مربوط می‌شود که به حفظ یا تغییر وضع موجود منجر می‌شود (Shadmani, 2010: 20-24).

منابع

- Adltalab, M. (2010), rural tourism projects with a focus on rural cooperatives, cooperative and rural Journal, Year II (2)
- Amin Beidokht, Ali Akbar (2006), the ranking level of development of the city of Semnan, Journal of Geography Teaching (76) 7: 17-23.
- Anonymous (1993), visit the city of Garmsar: Garmsar: Plant and its problems, Quarterly Report, from page 56 to 67 <http://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/396274>
- Asayesh, H. (2001), reviews ToChanges in Iran's rural population (statistically), Journal of Population, number 37 and 38
- Azkiya, Mustafa and shokoh Dibaji Forushani (2016), a critique of rural development programs in Iran, Iranian Studies and Social Research, (1):103-126.
- Castells, M. (2010), The Information Age: Economy, Society and Culture (the emergence of network societies), Translation ahad Lliqolyan and Afshin Pakbaz, Tehran: Tarhe No.
- Ebrahimpur, M. (2005), changes the rural population of Iran and its relations with components developed in recent decades, Iranian Journal of Social Issues, Year XIII - Number 2
- Ismaili, Taryfeh (2003), rural tourism, Journal of History and Geography Book of the Month, Number 74
- ImaniJajarmi, Hossein And Majid Abdullahi (1388), review of constitutional developments in rural management in Iran until the present time, the strategy journal, Issue 52
- Razavizadeh, Seyed Nouredin (2005), the effect on the willingness of the media to change the style of rural life, Journal of Social Sciences (University of Allameh Tabatabai), (31) 34: 111-144.
- Rukn al-Din eftekhari, Abdolreza and Ismail Qadri (2002), the role of rural tourism in rural development (critical analysis of theoretical frameworks, Journal of Humanities lecturer (25) 18: 23-40.
- Saghaei, M. (2007), nomadic tourism (explaining the spatial pattern), Quarterly geographical space, No. 17, 22: 193-214.
- Shadmani, H. (2010), the development of rural tourism: sustainable tourism approach, Journal of Social Science Book of the Month, Number 36
- Yazdani Zanganeh, Maryam and Bahman Khosravipour And Mansour Ghanian (2009), sustainable development strategies for rural employment in the tourism sector, and community Quarterly, Issue 109
- Home Ministry of the Interior
The site of Statistics-
www.semnanweather.ir